

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора філософських наук,
професора Христокіна Геннадія Володимировича
на дисертаційну роботу Рязанцевої Тетяни Олександрівни
«Богословські основи навчання і виховання в сучасних євангельських
навчальних закладах Євро-азіатської акредитаційної асоціації»,
подану на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 041 – Богослов'я**

Дисертація написана на актуальну тему, яка є особливо важливою для українського протестантського середовища. Національна система духовної освіти українських протестантів бурхливо розвивається з 1989 року. У 1990-ті роки відбувалося бурхливе зростання протестантських громад. Численні духовні навчальні заклади мали задовольнити потребу в підготовлених кадрах церковних служителів, місіонерів, національних викладачів духовних ВНЗ. На початку 2000-х стали очевидними численні проблеми протестантської духовної освіти. По-перше, висока кваліфікація випускників не гарантувала їх працевлаштування в релігійних організаціях. По-друге, почав відчуватися дефіцит ресурсів, якими західні партнери були готові підтримати семінарії у межах місіонерського бачення освітнього служіння. По-третє, випускники, які не знаходили себе в церковній та місіонерській діяльності, опинялися в ситуації, що для держави та багатьох роботодавців вони були людьми без дипломів про вищу освіту. По-четверте, дискурс у релігійних громадах та у семінаріях для деяких вірних занадто відрізнявся, і тому з'явилася тенденція до нівелювання значення духовної освіти.

За останні роки ці проблеми були частково вирішені. Антиінтелектуалізм значною мірою подолано. З 2014 року стало можливим визнання богословської освіти державою. Природне скорочення семінарій майже досягло свого кінця. Разом із тим, з'явилися нові виклики. Протестантизм довгі роки спирався в своєму соціальному позиціонуванні на

існування країн, в соціальній дійсності яких знайшов втілення протестантський етос. Постмодерна доба привела до зникнення цього етосу. Взагалі, сьогодні досить важко стверджувати, що існує певний “християнський Захід”, цінності якого сучасні місіонери несуть на пострадянський простір. На Заході наступила постхристиянська доба. Описаний перехід призводить до того, що богословська протестантська освіта на пострадянських теренах втрачає свою традиційну ідейну основу. Вона не може більше апелювати до прикладів, ідеалів, зреалізованих у реальному житті протестантських спільнот західноєвропейських країн, Сполучених Штатів. Стає неможливо без ідеологічних маніпуляцій звертисся до взірців, які б демонстрували потенціал християнських цінностей як такий, що зумовлює прогрес в економіці, встановлення справедливих відносин у правовій площині, сприяє більшій свободі у громадському та суспільному житті. Звісно, цей кризовий перехід до постхристиянського світу, позбавляє протестантизм численних аргументів на його користь. Протестантська етика праці, протестантське розуміння відносин в громадянському суспільстві являли собою взірці позитивного впливу християнства на все суспільне життя і навіть на державу, що було надзвичайно важливим для пострадянських християн. На жаль, сьогодні неможливо продемонструвати на прикладах, що “протестантизація” країн призводить до суспільного прогресу. Поряд з цим, ми бачимо, що протестантизація під впливом п’ятидесятництва в низці африканських країн, в Латинській Америці демонструє досить суперечливі результати. Дуже часто п’ятидесятники, які стають впливовими в межах певного суспільства чи приходять до політичної влади не завжди дотримуються традиційних протестантських цінностей. Вони по-іншому починають ставитися до ідей політичної свободи і прав людини, що є визначальними для західних суспільств, які свого часу формувалися під впливом протестантської етики.

За таких умов християнство взагалі та християнське місіонерство зокрема перестають бути еклезіоцентричними, а повертаються до теоцентричності. Це значно змінює етос богословської освіти та

християнського виховання. Нові виклики примушують богословів критично переосмислити богословські основи навчання і виховання у семінаріях, як заради їх ефективності, так і для збереження їх протестантського етосу, їх християнської ідентичності.

У першому розділі дисертації автору вдалося розкрити загальні принципи та характеристики богословської освіти і проаналізувати існуючі богословські погляди на перспективи її розвитку в глобальному та місцевому контекстах. Важливо, що Тетяна Рязанцева зуміла не лише представити протестантську теологію освіти та погляди протестантів на її розвиток, але також актуалізувала цікаві матеріали з думки інших конфесій. При аналізі дослідниця показала не лише вільне володіння матеріалом та наукову незаангажованість. Дослідниці властиве вміння виділяти головне і застосовувати методологію сучасного богослов'я для комплексного аналізу кожного аспекту проблематики. Дисертантці вдалося дослідити стан сучасної євангельської богословської освіти в Україні, визначити проблеми та перспективи її розвитку в найближчій перспективі. Суперечливі тенденції розвитку протестантської освіти в Україні стали предметом систематичного осмислення вітчизняної теології освіти. Однак висновки до яких приходять дослідники та їх рекомендації щодо оптимальних перспектив розвитку значно різняться. Дисертація робить значний внесок в ці дискусії, оскільки цілий ряд міфів отримує професійну оцінку, і пропонується нова екуменічна перспектива критичної теології освіти і критичної теорії християнського виховання.

У другому розділі детально досліджено основоположні документи ЄААА, виявлено основні характеристики богослов'я освіти ЄААА, основні принципи освіти та виховання в закладах ЄААА, проаналізовано шляхи формування та запровадження богослов'я і освіти ЄААА у її навчальних закладах, вивчено місіонерські твердження семінарій, проаналізовано бажаний образ випускника, досліджено навчальні та виховні програми шкіл

ЄААА й визначити особливості реалізації в них богословських основ. Даний розділ фактично надає величезний емпіричний матеріал, показуючи як богословські основи української протестантської теології освіти втілюють в семінаріях СААА.

У третьому розділі перш за все охарактеризовано виклики, що постають перед сучасною богословською освітою в Україні та визначити ефективні способи їх подолання. Також окреслено характеристики і спрямованість сучасної богословської освіти, яка була б затребуваною у сьогоденні. Розкрито особливості формування служителів постхристиянської доби. Трансформації освіти та виховання передбачають еволюційну зміну цінностей в бік більшої свободи та солідарності. Тетяна Рязанцева систематично показує, що найбільш пристосовані до епохи постмодерну і постхристиянства саме теологія освіти ЄААА та сучасні українські протестантські концепції навчання і виховання.

Детально ознайомившись з текстом дисертаційної роботи можна прийти до висновку, що він є завершеним самостійним науковим дослідженням, яке присвячене актуальній проблематиці в релігієзнавстві та богослов'ї. Авторка демонструє зацікавленість у предметі дослідження, намагаючись зберігати при цьому збалансованість суджень. Матеріали дослідження об'єктивно аналізуються і влучно узагальнюються. Усі висновки та пункти новизни мають всебічне обґрунтування. Обрані методологія та джерела дослідження сприяють достовірності наукових результатів дисертації, котра однозначно має потужну множину елементів наукової новизни. Вперше в українській богословській та релігієзнавчій науці представлений аналіз української протестантської теології освіти та теології виховання, а також втілення цих ідей в практиці навчально-вихованого процесу в семінаріях ЄААА.

Висновки, здобуті внаслідок дослідження, апробовано на цілій низці як закордонних, так і міжнародних українських конференцій. Основні результати дисертації були ґрунтовно висвітлені в 5 наукових статтях, 2 з яких

опубліковано в іноземних фахових виданнях з наукометричною індексацією, 3 – у фахових українських журналах. В цілому дисертація є завершеним дослідженням актуальної богословської та релігієзнавчо-філософської проблеми, яке автор виконав на високому професійному рівні. Дисертація пройшла достатню апробацію, а її авторка здобула певний авторитет серед колег, як в Україні, так і за кордоном.

Вивчення тексту дисертаційного дослідження викликає у нас ряд зауважень.

1. При аналізі теології освіти потрібно було більше уваги приділити принципам саморозвитку і освіти протягом всього життя. Адже протестантські семінарії та їх викладачі пропонують численні тренінги, конференції, сертифікатні курси, які знаходяться у різному відношенні до основного навчально-виховного процесу, але завжди мають велике значення.

2. Епоха постхристиянського світу вимагає постконфесійного осмислення власної ідентичності, екуменічної спрямованості навчально-виховних теорій та практик. Необхідно було б систематично осмислити цей аспект у третьому розділі. Наразі виникає враження, що дисертантка свідомо уникала цієї тематики, турбуючись про те, що сам аналіз цієї тематики може бути небезпечним для конфесійної ідентичності. Однак сьогодні будь-яка конфесійна ідентичність не існує ізольовано, а проявляється та розвивається у діалозі або вірніше – діалогах з іншими релігійними та не релігійними ідентичностями.

3. На нашу думку окремої уваги заслуговують ідеї Михайла Черенкова в області теології освіти. Підрозділ, присвячений цим ідеям сприяв би більш глибокому розумінню проблем, що аналізуються у дисертації.

4. В Україні богослов'я освіти та виховання ЄААА розвивається не у вакуумі. І в зв'язку з цим є важливим наступне питання: наскільки і як впливають на це богослов'я православні та греко-католицькі богослови?

На підставі ґрунтовного ознайомлення з дисертацією та публікаціями автора вважаємо, що представлена кваліфікаційна праця **Рязанцевої Тетяни**

Олександрівни «Богословські основи навчання і виховання в сучасних євангельських навчальних закладах Євро-азіатської акредитаційної асоціації» є актуальним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, яке виконано на належному ідейно-теоретичному та методологічному рівнях. За змістом та оформленням дисертація відповідає «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 № 167 та вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом МОН України від 12.01.2017 № 40, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 041 – богослов'я.

**Офіційний опонент,
доктор філософських наук, професор
кафедри філософії та політології
Університету державної фіскальної
служби України, професор**

Г.В. Христокін

